

Österåkers kyrka

Invändig renovering

Antikvarisk medverkan

Österåkers kyrka 1:1
Österåkers socken
Vingåker kommun
Södermanlands län
Södermanland

Christina Andersson

Österåkers kyrka

Invändig renovering

Antikvarisk medverkan

Österåkers kyrka 1:1

Österåkers socken

Vingåkers kommun

Södermanlands län

Södermanland

Christina Andersson

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2020

Samtliga foton av Christina Andersson.

Omslag: Invigning av kyrkan den första advent 2019. Biskop Johan Dalman talar till församlingen. Till höger i bild ses kyrkokören.

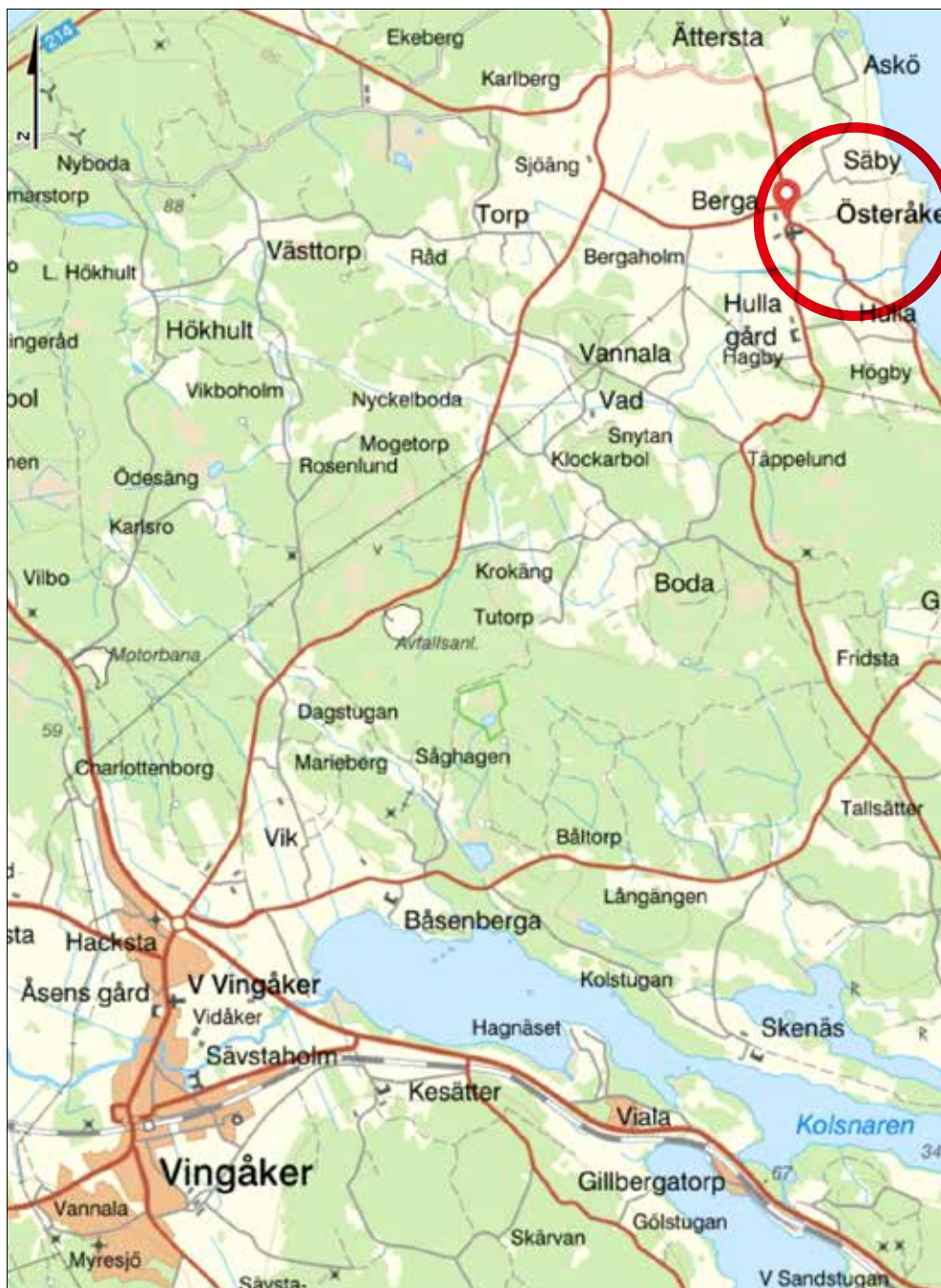
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

ISBN 978-91-7453-853-3

Tryck: JustNu, Västerås 2020

Innehåll

Inledning	5
Beskrivning/historik Österåkers kyrka	5
Aktuella åtgärder	8
Genomförande	8
Tak- och väggar i kyrkorummet	15
Kyrkbacke och övriga rum	15
Altaruppsatsen	15
Förkortning av Altarringen	24
Fönstersnickerier	24
<i>Fönster</i>	24
<i>Fönsterluckor, fönstergaller och öppen spis</i>	24
<i>Glasskåp i kyrkomuseet</i>	24
<i>Dörrar</i>	24
Golv	24
Furugolv	24
Kalkstengolv	25
Konserveringsarbeten	25
Huvudbanér, tavlor och predikstol	25
Ljuskronor, ljusplåtar, ljusstakar	25
<i>Smidesrücke i kor och på läktaren</i>	25
Vatten och värme	26
Elarbeten	26
Ny inredning	26
Möbler och matta	26
Antikvarisk bedömning	31
Referenser	32
Tekniska och administrativa uppgifter	33
Bilagor	34
Bilaga 1. Äldre bilder	34
Bilaga 2. Nya bilder	35
Bilaga 3. Ritning	36

Figur 1. Österåkers kyrka är placerad mitt i Österåkers kyrkby vid Öljarens västra strand i Vingåkers kommun. Utdrag ur Länsstyrelsens WebbGis.

Inledning

Österåkers kyrka, som tillhör Västra Vingåker och Österåker pastorat i Strängnäs stift, ligger centralt placerad i Österåkers kyrkby vid Öljarens västra strand cirka en mil norr om Vingåker. Kulturlandskapet som omger kyrkan kännetecknas till stora delar ännu av välbevarad jordbruksbebyggelse. Kyrkans utseende och inventarier (däribland porträtt med mera) präglas till stora delar av ägarna till Forsby, sockens största gods, vilka hade patronatsrätt från 1647 fram till 1920.

Med början under vintern 2018 och vidare under hela 2019 har kyrkan genomgått en omfattande invändig renovering. Renoveringen har bland annat inneburit rengöring av putsade tak- och väggytor, borttagning av fem kyrkbänkar, förkortning av altarring och vidare ommålning av snickerier samt konservering och rengöring av fast inredning. Vidare har larmcentraler bytts ut och elsystemet uppgraderats. Det mest iögonfallande har varit ändring av altartavlans kulör från brunt till blått. Renoveringen av Österåkers kyrka föranleddes av beslut från Länsstyrelsen (dnr 433-44-2017 och 433-45-2017, beslutsdatum 2017-04-20) samt (dnr 433-46-2017 och 433-47-2017, beslutsdatum 2018-02-09). Länsstyrelsens beslut har därefter kompletterats angående ändrad färgsättning av altaruppsats (dnr 433-2399-2019, beslutsdatum 2019-03-28).

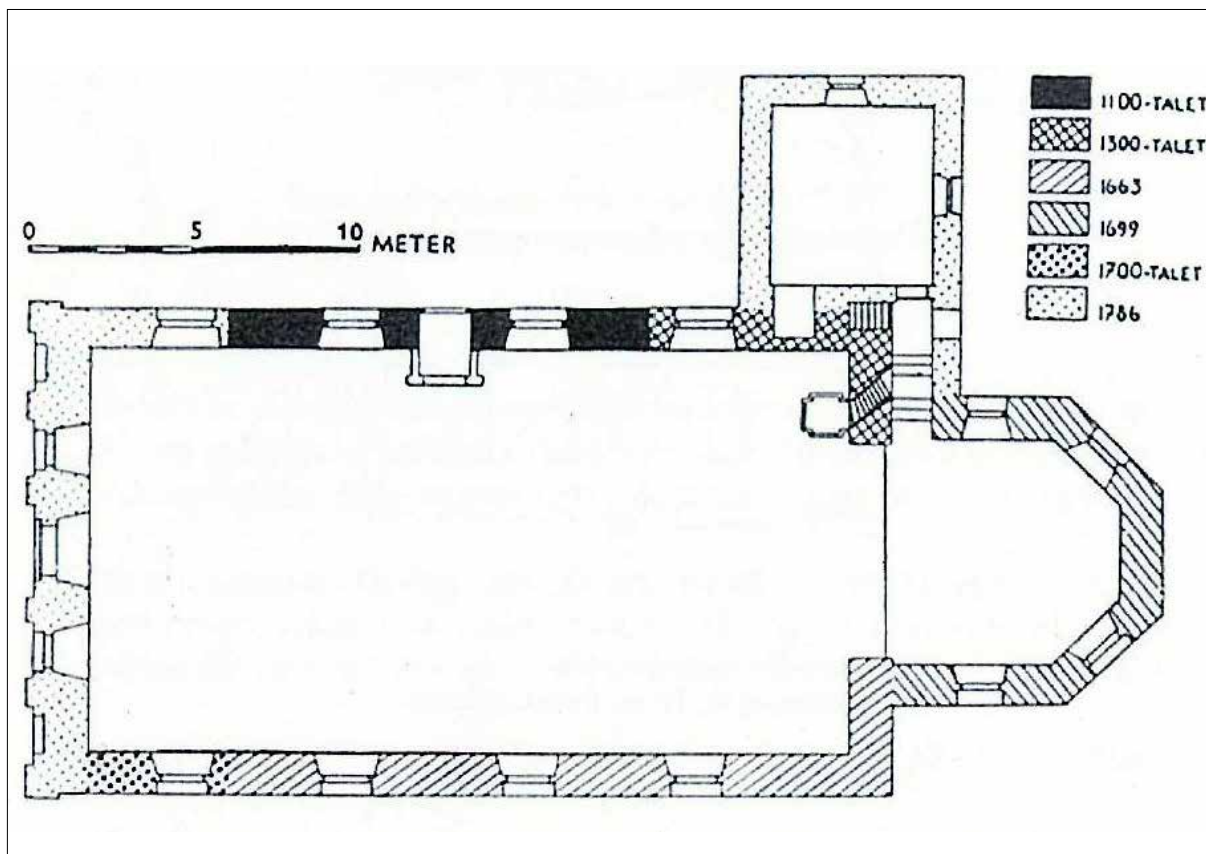
Ansvarig bygglidare för utförda renoveringsarbeten har varit Leif Göthberg samt arkitekt och projekteringsledare Kerstin Åkerstedt, båda verksamma vid Arkitektur & Byggnadsvård AB i Örebro. Byggentreprenör har varit Byggproduktion AB i Österåker genom Jimmy Nyberg. Snickerientreprenör har varit Klas Samuelsson vid Träverkstan i Vingåker. Putsentreprenör har varit Puts & Tegel AB genom Roger Svedberg och Mats Axelsson. Plåtentreprenör har varit Katrineholms Plåt och Ventilationsmontage AB. Konservatorsarbeten har utförts av Gabor Paszor med personal vid Närkeskonservatorn AB. För målningsarbeten har P-E Lindström Måleri AB varit anlitate. För VVS och el har Oppunda VVS-Service AB och Vingåkers Elektriska AB ansvarat. Ställningsarbeten har utförts av Klarvik Ställningar AB. Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har medverkat som antikvarier på uppdrag av Västra Vingåkers församling.

Beskrivning/historik Österåkers kyrka

Österåkers kyrka har anor från 1100-talet, men karaktäriseras av det senare 1700-talets ombyggnad, med det höga tunnvalvet och altaruppsatsen som präglar kyrkorummet. I slutet av 1700-talet omgestaltades västpartiet till en gavel i stram nyklassicism med höga fönster och nischer samt en balustrad, i enlighet med tidens stilideal. Detta innebar att västfasaden nu blev kyrkans huvudfasad. Vidare byggdes en ny sakristia som nås via koret och taket byggdes om. År 1902 renoverades kyrkan åter och ny bänkinredning tillkom. År 1931 renoverades kyrkan igen efter förslag av arkitekten Ove Leijonhuvud och interiören återfick därmed sin 1700-talskaraktär. I samband med renoveringen togs äldre målningsfragment fram, vilka fortfarande finns kvar. På 1960-talet renoverades kyrkorummet på nytt och i mitten av 1980-talet byggdes utrymmet under läktaren in efter ritningar av arkitekten Jerk Alton. Vid samma tid tillkom nuvarande vindfång med glasade pardörrar.

Kyrkorummet består av ett rektangulärt rum med slätputsade och vitkalkade väggar. De äldre fragmenten av kalkmålningar som togs fram vid 1930-talets renovering är troligen tillkomna under 1600-talet. En rikt profilerad list förstärker övergången mellan vägg och tak. Taket består av ett flackt putsat tunnvalv på trästomme. Takets flacka mittparti markeras av profilerade lister. Runda takrosetter är placerade i ljuskronornas upphängningspunkter. Koret ansluter till kyrkorummet via en rundbågig öppning mot öster.

Kyrkans golv i mitt- och tvärgång samt framför bänkkvarteren och i koret är belagt med kalksten, med inslag av gravstenar. Bänkkvarteren och sidogångarna har plangolv.

Figur 2. Österåkers kyrka uppmätning från 1786, visar kyrkans årsringar. Ur skriften Sörmländska kyrkor 14.

Figur 3. Kyrkan norra fasad vid startmötet som hölls den 28/11 2018.

Figur 4. Kyrkorummet som det såg ut före renovering i november 2018.

Figur 5. Detalj av altarpuppsatsen före renovering. Det förgyllda korset med svepduk och pinoredskap är ritat av konstnären Johan Tobias Sergel. Den målade inramningen rekonstruerades vid renoveringen 1931.

Figur 6. Norra sidogången före upptagning av golvplank. Under befintliga tiljor ligger ledningar som behöver ses över och bytas ut.

I kyrkans västra del finns en orgelläktare som sträcker sig mellan nord- och sydväggen, försedd med ett aningen framskjutet mittparti. Läktarbarriären har spegelindelning med marmoreringsmålade ytor samt en överliggare i smide. Läktarens orgel är byggd 1852. Under läktaren finns WC, kapprum, pentry och förråd med elcentral samt sakristia. Läktaren nås via trappor på var sida om västra entrén.

Aktuella åtgärder

Putsade tak och väggar i kyrkorummet samt i sakristian (numera kyrkomuseum) var kraftigt nedsmutsade, men i övrigt i ganska bra skick med viss sprickbildning. Sprickor behövde lagas och tak och väggar rengöras samt strykas med kalkfärg. I samband med detta diskuterades ny färgsättning. Äldre kalkstensgolv i kyrkans mittgång samt den främre delen av kyrkan med gravhällar behövde också få en översyn, fogar behövde lagas och lösa stenar monteras fast. Trägolvet i kyrkan och sakristian var slitet och behövde slipas och målas (vissa delar), övriga ytor behövde slipas och behandlas med hårdvaxolja. Vissa golvplank behövde bytas ut. I samband med kontroll av befintliga ledningar togs golvet upp utmed sidogångarna. Kyrkbänkarna var i ganska bra skick men behövde bättringsmålades. Läktaren samt pelarna under läktaren var slitna och behövde målas om, detsamma gällde väggarna och dörrarna under läktaren. Altarringen upplevdes som skrymmande och tyget på knäfallet var utnött. Altartavlans färgsättning i brunt föreslogs få ny färgsättning och därför beslutades att göra en färgundersökning för att se om en äldre färgsättning kunde hittas. Vidare behövde fönstersnickerier målas om. Några av de befintliga bänkraderna i kyrkan behövde plockas bort för att möjliggöra mer plats. Ljudanläggningen fungerade inte och behövde bytas ut liksom elinstallationer som var av varierad ålder och av olika kvalitet. Även rörinstallationer behövde ses över och bytas ut. I övrigt behövde kök/pentry, RWC och nya sakristian (under läktaren) renoveras och inventarier såsom stolar, gångmatta med mera kompletteras och bytas ut. I samband med renoveringen behövde belysningsarmaturer och möbler flyttas från kyrkan. Tavlor samt epitafier plockades ner för rengöring och konservering. Även belysningsarmaturerna behövde rengöras och förses med nya ledningar och led.

Genomförande

Entreprenaden har omfattat ställningsarbeten för åtkomst av fönster, tak och väggar, belysning och epitafier. Arbetet med renoveringen avseende tak, väggar, fönster, golv och övrig inredning har utförts på ett hantverksmässigt sätt med traditionella metoder och material och har genomförts utifrån det invändiga renoveringsprogram som upprättades av Arkitektur & Byggnadsvård AB under 2016 och därefter uppdaterats genom flera bygghandlingar, exempelvis klimatutredning (daterad 2017-10-30), arbetsbeskrivning för elinstallationer (upprättad 2016-06-30, reviderad 2018-11-05), åtgärdsbeskrivning avseende ljuskronor, ljusstakar och ljusplåtar (daterad 2016-10-30), förslag för kompletteringar och renovering av värmesystem (daterat 2018-11-05) samt åtgärdsbeskrivning för ändring av altarring (daterad 2019-01-04).

Ett första startmöte hölls 2018-11-28. Slutbesiktning av genomförda arbeten gjordes 2020-03-17. Medverkande antikvarie har besökt kyrkan vid nio tillfällen under arbetets gång samt närvarat vid återinvigningen av kyrkan den första advent 2019. Vid invigningen av kyrkan deltog biskop Johan Dalman.

Figur 7. Utsikt mot läktare och entré mot väster som det såg ut före renovering, november 2018.

Figur 8. Detalj av taket på norra sidan av läktaren. Lägg märke till en större fuktfläck.

Figur 9. Detalj av radiator, som kom på plats vid renovering 1931. Före renovering nedsmutsad och med slagad färg.

Figur 10. Altarringen före förkortning och med utslitet knäfall. Före renovering.

Figur 11. Utsikt från läktaren mot norra sidan före renovering och borttagning av bänkrader.

Figur 12. Utsikt från läktaren, lägg märke till golvplanken som var i behov av slipning.

Figur 13. Trägolvet upptaget för inspektion av äldre rördragnings, norra sidan.

Figur 14. Huvudbanér/epitafium nedtagen för rengöring av konservator.

Figur 15. Norra sidan under läktaren med rum för praktiska ändamål. Pelarnas marmorerade ytor var slitna före renovering och dörrarna målade i en ådrad brun nyans.

Figur 16. Sakristian med kraftigt smutsade väggar och mycket möbler, samt nedsmutsade porträtt.

Figur 17. Mars 2019, ställningen är på plats och taket rengjort och alla sprickor lagade. Kalkavfärgning pågår en gång återstår.

Figur 18. Produktkontroll vid besök i mars. Kalkbruk.

Figur 19. Utblick mot öster, lagning av spricka pågår.

Figur 20. Traditionell våtsläckt kalk och vatten, så kallad kalkmjölk på flaska.

Figur 21. Rengöringsvampar för tak och väggar i storpack.

Figur 22. Ställningen upptar hela kyrkan, bilden visar kyrkans norra vägg. Lägg märke till den skulpturalt utformade gesimsen som förmedlar övergången mellan vägg och tak.

Figur 23. Kyrkans mittgång utsikt mot väster. Alla kyrkbänkar och gohytor är väl inplastade.

Figur 24. Passagen som leder från koret till sakristian. Skrapning och rengöring pågår, genom att fästa tidningspapper med lim på väggen är det lättare att få med sig smuts och äldre färg.

Figur 25. Sakristian, numera kallat kyrkomuseum, arbete pågår. Lägg märke till den äldre bröstmålningen med bård som påträffades. Möjligen är det en rest av Agi Lindgrens renovering som genomfördes 1901.

Figur 26. Spisen i sakristian före ommålning.

Figur 27. Detalj av bröstning och smal bård (målad med oljefärg) i sakristian.

Figur 28. Skåpet i sakristian före renovering.

Figur 29. Dörr in till pentryt före ommålning.

Figur 30. Detalj av förgyllningar som behöver tas om hand av konservator.

Figur 31. Detalj av provmålade ytor. Låsten mellan tak och vägg i snagt blå nyans. Det bestäms senare att taket fortsättningsvis blir vitt.

Tak- och väggar i kyrkorummet

Putsade väggytor och tak i kyrkorummet har rengjorts med svamp och sprickor har lagats med kalkbruk. Därefter har väggar och tak avfärgats med Hyllingegårdens Kulekalk, totalt sju strykningar behövde göras. Sprickor lagades med sandkalk, ytan slipades därpå lätt och därefter målade man med olja före kalkavfärgningen. Detta gjordes för att undvika fläckar och nya sprickor. Väggar och tak har samma vita kulör, kalkfärg låda A, grupp 2, Rad 2 92:2, vilket innebär 25 kg kalkpasta och 60 gram ljusocker.

I sakristian var tak och väggar målade med linoljefärg, vilket haft en negativ effekt som inneburit att det uppstått kondens på väggytor och därmed antydan till mögel på väggar och tavlor. Rengöringen av tak och väggar var därför komplicerad. Färgen togs bort genom upplimning av tidningspapper och därefter skrapades tak och väggar. Vid arbetet hittades äldre bröstmålning med bård (oljafärgad, målad bröstning). Bröstningen på väggarna i sakristian är troligen en rest av Agi Lindgrens renovering (figur 27). Detta föranledde diskussion angående kyrkans färgsättning på nytt och det beslutades att göra en färgundersökning av väggen bakom altaruppsatsen.

Kyrkbacke och övriga rum

Samtliga rum under läktaren har ytskiktsrenoverats. Målningsarbeten har utförts på kyrkbackens väggar samt väggar i sakristia, kök/pentry, förråd och RWC. Väggarna i sakristian och i kök/pentry har målats i linoljefärg i kulör NCS S 1005-Y30R. Övriga väggytor i trä har målats i kulör NCS S 1502-Y. Kök/pentry har fått ny skåpinredning från Ikea och vitt kakel över köksbänk. Passagen med trappa upp till läktaren har målats likt befintliga väggar och trappträcket har målats i kulör NCS S 3005-G80Y. Trappans sättsteg har målats i NCS S 4005-G80Y. Kapprummet har målats i NCS S 3005-G80Y. Pelarna under läktaren har slipats och spacklats och därefter fått ny marmorering enligt framtagen förlaga.

Altaruppsatsen

Församlingen hade en önskan om att förändra altaruppsatsens färgsättning, eftersom äldre kyrkobeskrivningar vittnade om att färgsättningen varit annorlunda. En färgundersökning utfördes därför på väggen bakom altaruppsatsen av Madelaine Villanyi och Gabor Pasztor vid Närkekonservatorn AB i hopp om att hitta en tidigare ultramarin kulör som beskrivs i en äldre kyrkobeskrivning.

”1902 En invändig restaurering genomförs, huvudsakligen efter Agi Lindgrens förslag. Ny öppen bänkinredning tillkommer i brunmålad ekådring. En betydligt enklare målningsdekor på väggar och valv än den som föreslås på ritningarna utfördes, troligen enbart bestående av kvaderstensmålning i kyrkorummet och en i oljefärg målad bröstning, samt målat listverk i koret. I koret får dessutom altarkorset en ultramarin fond med guldstjärnor, krönt av en rundbåge, som bryter den målade taklisten. Kyrkobeskrivning från omkring 1960”

En annan orsak till att en färgundersökning förordades var tanken på att hitta en blå kulör som skulle kunna harmonisera med kyrkans predikstol. Predikstolen är från 1700-talet och har dekorationer av utskuret och förgyllt lövvärk på blå bakgrund. Taket har samma planform och är försedd med en hängande duva krönt av en blå himmelsglob. Den blå färgen återkommer således på flera håll i kyrkan och har ett starkt symbolvärde för kyrkan. En blå färg motsvarande NCS S 5040-B10G hittades under den rödbruna kulören. Flera färgprover målades upp och beslut togs om ny färgsättning i blå kulör.

Figur 32. Besök i april 2019, arbete i sakristian (numera kyrkomuseum) pågår.

Figur 33. Ansynning av kyrkans tak före nedplockning av ställning, april 2019.

Figur 34 Detalj av pelare som slipats före ommålning, april 2019.

Figur 36. Produkter och hantverkarbänder i närbild.

Figur 37. Upptaget trägolv i koret.

Figur 35. Pågående arbete med att byta ut ledningar under golvet, maj 2019.

Figur 38. Den stora ställningen nedmonteras. Tak- och väggar helt klara. Fönsterrenovering pågår fortfarande i maj 2019.

Figur 39. Koret vid besök i maj 2019.

Figur 40. Kyrkorummet sett från läktaren i maj 2019. Vid besök pågår fönstermåning och dragning av ledningar under golvet i sidogångarna.

Figur 41. Detalj av golvplank i sakristian (kyrkomuseum) som visar sig vara angripet av svamp.

Figur 42. Nya rör monterade under golvet.

Figur 44. Ny rördragning under golv i köket.

Figur 45. Altarringen har förkortats, maj 2019.

Figur 43. Nymålade fönster före montering i koret.

Figur 46. Nymålrad radiator med anslutning på plats.

Figur 47. Gabor visar förslag till färgsättning av altaruppsatsen. Lägg märke till framskräpad blå kulör.

Figur 48. Sakristian (kyrkomuseum), golvet slipat och behandlat med hårdvaxolja. Lägg märke till utbytta brädor i nära anslutning till fönstret, till höger i bild. Även på motsstående sida behövde några brädor bytas ut.

Figur 49. Utsikt från läktaren i september 2019. Kyrkbänkar bortplockade på norra sidan av kyrkorummet. Slipning av golv pågår.

Figur 50. Nyslipat golv i den främre delen av kyrkorummet.

Figur 51. Dags att ta beslut om ny färgsättning av altarpappsatsen, september 2019.

Figur 52. Kontrast mellan nyslipat och ännu inte slipat golv. Utblick från läktaren.

Figur 53. Läktarens smidesrärke före ommålning.

Figur 54. Detalj av bänkarnas nya uppvärmning på plats.

Figur 55. Uppmålade marmoreringsprover, november 2019.

Figur 56. Den 18 november 2019, Konservatorn gör det sista på plats.

Figur 57. Arbete pågår med marmorering av pelare, målning av väggar- och möbler, november 2019.

Figur 58. Altartavlan i ny blå kulör!

Figur 59. Fortfarande mycket arbete kvar att göra med eldragning. Utsikt in mot teknikrummet under läktaren.

Figur 60. Plankgolvet längst fram i kyrkorummet har målats i grå kulör för att harmonisera med stengolvet.

Figur 61. Räcket vid trappan upp till koret har fått ny kulör. Diskussion om målning av kororgel pågår.

Figur 62. Målning av altarringen pågår efter framtagna förlaga. Tyget till knäfallet ännu inte på plats.

Figur 63. Manöverpanelen på plats men inte målad.

Förkortning av altarringen

Det har funnits en önskan från församlingen om att bereda plats i koret genom att förkorta altarringen. Altarringen är från 1902 och utförd i trä, ursprungligen femsidig med sju svarvade balusterdockor i varje enhet. Vid renoveringen har nu två av sidostyckena kortats genom att fem balusterdockor har kortats av till två stycken på var enhet närmast altaret. De nya avsluten har utförts likt de ursprungliga. Åtgärden är reversibel och bortplockade balusterdockor har sparats. Altarringens knäfall, som var klätt med randigt slitet tyg, har fått nytt överdrag i rött skinn (Tärnsjö 8680). Vidare har altarringens överliggare och sockel målats om (överliggaren har marmoreringsmålats av konservatorn). Balusterdockorna var inte slitna och behövde inte målas om.

Fönstersnickerier

Fönster

Träet har tvättats med målartvätt och sköljts med vatten. Därefter har färgrester skrapats bort till fast underlag. Löst kitt har avlägsnats och frilagd kittfals strukits med halvolja 50/50. Kompletteringskittning har gjorts med linoljekitt. Målning har gjorts med linoljefärg i tre strykningar i grågrön kulör motsvarande NCS S 4005-G80Y.

Fönsterluckor, fönstergaller och öppen spis

Sakristians fönster är försedda med galler och fönsterluckor. Dessa har rengjorts och målats med linoljefärg, tre strykningar i grå kulör NCS S 3005-G80Y. Sakristians öppna spis har efter rengöring fått samma färgsättning som fönsterluckorna.

Glasskåp i kyrkomuseet

Skåpet i sakristian (nuvarande kyrkomuseet) har försetts med nytt säkerhetsglas, nya hyllor och belysning. Kistan som stod på golvet i skåpet står kvar, men i övrigt är allt rengjort och ommålat. Skåpet är en rest av den gamla sakrisingången från tiden före 1786 och finns nu enbart kvar som en murnisch i väggen, försedd med svart järnbeslagen port som också rengjorts och målats.

Dörrar

Dörrarna i kyrkans västra del, under läktaren till WC, pentry, förråd, sakristia samt vindfånget har rengjorts, slipats lätt och målats tre gånger med linoljefärg i grågrön kulör motsvarande NCS S 4005-G80Y, även de äldre dörrarna på kyrkans norra vägg har också målats i denna kulör. Dörrfodren har målats i kulör motsvarande NCS S 3005-G80Y. Vindfångets dörrar har försetts med ny läderskonung (Tärnsjö 8680). Dörrarna till källaren är justerade och försedda med hela glas. En ny dörr som leder in till pentryt från kyrkorummet har tillkommit.

Golv

Furugolv

Vissa delar av sakristians golv visade sig vara angripet av strimmig trägnagare som perforerar träet. Därmed beslutades att byta ut vissa delar av brädgolvet i sakristian (nuvarande kyrkomuseum). Nya golvbrädor med samma tjocklek som befintligt golv om cirka 35–40 mm och med en bredd om 23–28 cm har lagts in. Golvet har slipats och

behandlats med hårdvaxolja. Nytt brädgolv har också lagts in i koret i den del som innanför altarringen var förhöjd genom ett tröpodium i två avsatser. Alla befintliga trägolv i kyrkosalen har slipats. Korets brädgolv och plankgolvet framför träbänkarna i den främre delen av kyrkan har målats med linoljefärg i grå kulör NCS S 3005-G80Y likt kalkstengolvet. Övriga golv har efter slipning behandlats med hårdvaxolja.

Kalkstengolv

Kyrkosalens kalkstengolv har rengjorts och lagats, genom att lösa stenar har monterats fast och fogar lagats.

Konserveringsarbeten

Huvudbanér, tavlor och predikstol

Samtliga huvudbanér rengjordes uppsatta på väggen och plockades därefter ner, medan väggarna rengjordes och målades. Lagningar och viss förgyllning och färgbortfall har retuscherats. Den sista finishen gjordes efter att de åter satts på plats i slutet av november 2019. Samtliga tavlor har plockats ner och rengjorts, förgyllningar och färgbortfall har förbättrats. Det medeltida altarskåpet med skulpterat mittparti och målningar på väv har plockats ner, ytsmuts har avlägsnats och skador tonats ner med retuscher. Predikstolen hade kraftigt flagnad färg och förgyllningar. Flagnade färgskikt har konserverats med MFKL, ytsmuts har avlägsnats genom dammsugning samt med tensid lösning från oljeförgyllda ytor. Färgbortfall har retuscherats med Paraloid B72 retuscher. Dessa åtgärder kunde genomföras på plats i kyrkan. Orgelns front hade slitna förgyllningar som har förnyats och fräschats upp.

Ljuskronor, ljusplåtar, ljusstakar

Österåkers kyrka har ett stort antal ljuskronor i malm samt ljusstakar och ljusplåtar. Ljuskronorna i kyrkorummet är samtliga från 1700-talet. I koret hänger en kristallkrona. Av kyrkans ljusplåtar är de äldsta av försilvrad koppar från 1600-talets slut. Samtliga metallföremål var kraftigt nedsmutsade och i stort behov av renovering, översyn. Alla ljuskronor, ljusplåtar och ljusstakar har rengjorts och lagats (riktas upp) av konservator enligt åtgärdsbeskrivning framtagen 2016-10-30 av Arkitektur & Byggnadsvård AB. Arbetet omfattade sju ljuskronor i malm, en ljuskrona i kristall, två större ljusstakar på läktarbarriären, två mindre ljusstakar på läktarbarriären, fyra ljusplåtar i koret, en ljusstake på väggkonsol, två ljusstakar i fönsternisch och en tvåarmad ljusstake på vägg.

Smidesräcke i kor och på läktaren

Smidesracket i koret var borttaget, endast handledare vid trappan upp till koret fanns kvar och var målat i en grön kulör. Övrigt räcke kunde plockas fram och därefter målades både handledare och räcke med brun linoljefärg i grå kulör. Läktarens räcke har kompletterats, höjts för att uppfylla modern standard och målats likt racket vid koret.

Vatten och värme

Befintlig vedpanna har bytts ut mot elpanna. Detta innebär bland annat att bänkvärmen körs på separat slinga som kan värmas upp snabbare än bergvärmen. Ledningar i källaren var tidigare oisolerade vilket innebar att mycket värme gick till spillo. Ledningarna har isolerats och separat ledning är framdragen från källaren till bänkvärmen. Ny radiator är installerad i källaren. Befintliga radiatorer togs ner från väggarna och målades för hand. En radiator var sprucken i koret, den kunde bytas ut om en radiator som tidigare satt i sakristian som fick en nyare variant. Värmerör i koret har målats in i vit väggkulör.

Elarbeten

Inledningsvis revs äldre el ut. Ny el har dragits under läktaren, i kyrkorummets golv. Elcentralen har bytts ut, men fått ungefär samma placering som tidigare. Dessutom har äldre kablar som låg utmed ytterväggen tagits bort och kablar placerats i träsockel (inga kablar har huggits in i putsen). Belysningen på orgelläktaren och i koret har kompletterats.

Nya kablar har dragits i marken från sakristian till klockstapeln (utvändig jordkabel). Detta möjliggjordes genom att man drog ledningarna genom samma schakt som tidigare. Det finns ingen fotodokumentation på detta men relationsritningar finns.

Ny belysningsarmatur, lykta på arm, har tillkommit ovan huvudentrén.

Spotlightskenor med nya spotlights har monterats i koret för bättre belysning (monterade i taklisten). Kablar ligger i vita rör ovanpå taklisten. Ljuskronorna i taket har efter rengöring och nya kablar fått dimbar LED-belysning. Även befintliga tygtrådar i kyrkans ljuskronor har bytts ut mot nya svarta likt befintliga.

Kyrkan har också fått ny utgångsbelysning (utrymningsskyltar).

Ny inredning

Möbler och matta

Kyrkan har köpt in en ny gångmatta från Kashall vävd på linvarp av ullgarner. Mattan är framtagen för att harmonisera med kyrkans övriga färgsättning. Nya bänkdynor från Malmgården till kyrkbänkarna har inköpts men inte hunnit komma på plats vid slutbesiktningen i mars.

Femton nya kaféstolar av modell Gräsnäs Akustik i kulör NCS S 3005-G80Y samt tjugo stolar till kören med sidofack och kopplingsbeslag och sits med läderklädd sits är inköpta av modell Tärnsjö 8680. Fyra nya bord i kulör NCS S 3005-G80Y är inköpta från Nordins möbelsnickeri.

Figur 64. Slutbesiktning i mars 2020. Altartavlan med ny kulör och altarringen som har kortats.

Figur 65. Skåp försedd med glas och belysning i kyrkomuseet.

Figur 66. Kyrkomuseet efter renovering i mars 2020.

Figur 67. Tavlor och möbler på plats. Belysning kommer att monteras efter att man gjort vissa omhängningar av tavlor.

Figur 68. Mattan innanför altarringen kommer att behöva kortas nu när altarringen minskats.

Figur 69. En äldre psalmtavla har återbrukats och äldre siffror rengjorts. Resultatet blev väldigt bra och harmoniserar med den rengjorda altartavlan. Stolarna är nyinköpta.

Figur 70. Utsikt mot vapenbuset. Lägg märke till den nya dörren in till köket, knappt synlig till höger i bild. Se också ny manöverpanel, med uppfälld lucka. Nya gångmatta på plats. Bänkarna har retuscherats på garlar, bänkskärmar, bokstöd och sitsar.

Figur 71. Läktaren med ommålat textilskåp samt nytillverkat skåp till höger i bild. Gradängar på denna sida har tagits bort.

Figur 72. Nya sakristian under läktaren, har nymålade väggar, pelare och fönster.

Figur 73. Ny belysningsarmatur är placerad ovan västra entrén.

Figur 74. Nyrenoverat kök/penry. Nya skåp och ny linoleummatta.

Figur 75. Rengjord så att den glänser! Metalltorna har rengjorts och djuppolerats med Fubrima och polertissa. Polermedlet har därefter avlägsnats med varmvatten och PFI-neutralt diskmedel.

Figur 76. Pardörren har fått ny läderskoning (Tärnsjö 8680) och målats med linoljefärg i NCS S 3005- G80Y. Se även ny utrymningsskylt ovan dörren och nymålade trappträcken samt nyslipat golv som behandlats med hårdvaxolja.

Figur 77. Utsikt från läktaren. Nya cafébord och stolar på plats (norra sidan i bild).

Figur 78. Ny utrymningsskylt samt restaurerat huvudbanér "Ebrensteéens".

Antikvarisk bedömning

Åtgärderna följer villkoren i Länsstyrelsens beslut (dnr 433-44-2017 och 433-45-2017, beslutsdatum 2017-04-20, samt dnr 433-46-2017 och 433-47-2017, beslutsdatum 2018-02-09). Länsstyrelsens beslut har därefter kompletterats angående ändrad färgsättning av altarpuppats (dnr 433-2399-2019, beslutsdatum 2019-03-28).

En avvikelse från beslutet var färgsättning av kyrkorummet som efter beslut från kyrkorådet beslöts att fortsättningsvis vara helt vitt, likt befintligt.

Vid slutbesiktningen den 2020-03-17 konstaterades att trägolvet innanför altarringen behöver målas så att inte sågspåren syns och att befintlig matta kortas med två vårdar. Detta kommer att åtgärdas inom kort (före påsk). Vidare fanns synpunkter på att den moderna tekniken, avseende bland annat strömbrytare med dimmer, är bra men svårhanterlig för den äldre generationen. Små justeringar behöver göras och personalen kommer att få utbildning för att lära sig sköta larm och belysning. Värmeanläggningen behöver testas när det blir kallt. Den milda vintern har gjort att systemet inte har kunnat testats fullt ut.

Angående vapenskapet, så har kyrkorådet beslutat att skåpet ska flyttas tillbaka till kyrkan och placeras i kyrkomuseet. Skåpet kommer att renoveras och få belysning. Var skåpet kommer att stå i rummet är ännu inte beslutat. I väntan på att skåpet blir klart och får sin placering, avvaktar man med att montera tavelbelysning på de nyrenoverade porträtten som åter är upphängda i kyrkomuseet. Eventuellt kommer tavlorna att hängas om, beroende på var skåpet placeras.

Under planering och utförandet av åtgärder har det funnits lyhördhet från samtliga parter angående antikvariska frågor och resultatet är ur antikvariskt perspektiv mycket bra. Avseende konservatorns arbeten finns en utförlig konserveringsrapport över genomförda arbeten, *Närkekonseruatorn AB. Konserveringsrapport beträffande fasta och lösa inventarier i Österåkers kyrka, Södermanlands län*, daterad 2020-03-16. I rapporten finns före- och efterbilder på samtliga objekt.

Oturligt nog upptäcktes en fuktfläck i taket ovan läktaren. Fläcken har inte funnits tidigare, så det rör sig om en ny läcka från taket som behöver åtgärdas ganska omgående.

Referenser

- Arkitektur & Byggnadsvård AB. *Österåkers kyrka. Arbetsbeskrivning av utbyte av larm*. Daterad 2016-06-30.
- Arkitektur & Byggnadsvård AB. *Österåkers kyrka. Åtgärdsbeskrivning. Renovering av ljuskeronor, ljusstakar och ljusplåtar*. Daterad 2016-10-30.
- Arkitektur & Byggnadsvård AB. *Klimatutredning. Slutredovisning av mätning*. Daterad 2017-10-30.
- Arkitektur & Byggnadsvård AB. *Österåkers kyrka. Arbetsbeskrivning. Åtgärder av elinstallationer*. Daterad 2018-11-05.
- Arkitektur & Byggnadsvård AB. *Österåkers kyrka. Ändring av altarring*. Daterad 2019-01-04.
- Arkitektur & Byggnadsvård AB. *Österåkers kyrka. Invändig renovering. Färgsättning och inredning*. Daterad 2020-03-15.
- Arkivstudier, ATA.
- Bebyggelseregistret.
- Länsstyrelsens karttjänster (WebbGis).
- Närkekonservatorn AB. *Skadeinventering och åtgärdsförslag beträffande lösa inventarier från Österåkers kyrka från Österåkers kyrka*. Daterad 2015-03-08.
- Närkekonservatorn AB. *Färgundersökning av östra väggen i koret, bakom altaruspsatsen i Österåkers kyrka, Södermanland*. Daterad 2019-03-07.
- Närkekonservatorn AB. *Konserveringsrapport beträffande fasta och lösa inventarier i Österåkers kyrka, Södermanlands län*. Daterad 2020-03-16.
- Schnell, Ivar 1968. *Sörmländska kyrkor 14*. Nyköping.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM18211
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	433-44-2017 433-45-2017 433-46-2017 433-47-2017 433-2399-2019
<i>Typ av undersökning:</i>	Antikvarisk medverkan
<i>Undersökningsperiod:</i>	November 2018–januari 2020
<i>Landskap:</i>	Södermanland
<i>Län:</i>	Södermanland
<i>Kommun:</i>	Vingåker
<i>Socken:</i>	Österåkers socken
<i>Fastighet:</i>	Österåkers kyrka 1:1
<i>Beställare:</i>	Västra Vingåkers församling
<i>Entreprenörer:</i>	Arkitektur & Byggnadsvård AB (byggledare Leif Göthberg, arkitekt Kerstin Åkerstedt) Puts & Tegel AB Klarvik Ställningar AB Plåtentreprenör Katrineholms Plåt och Ventilationsmontage AB P-E Lindström Måleri AB Oppunda VVS-Service AB Vingåkers Elektriska AB Närkekonservern AB Byggproduktion AB Österåker Träverkstan Vingåker
<i>Antikvarisk medverkan:</i>	Christina Andersson Stiftelsen Kulturmiljövård Stora Gatan 41 722 12 Västerås

Figur 79. Äldre foto av kyrkans interiör omkring 1942. Källa: Kringla.

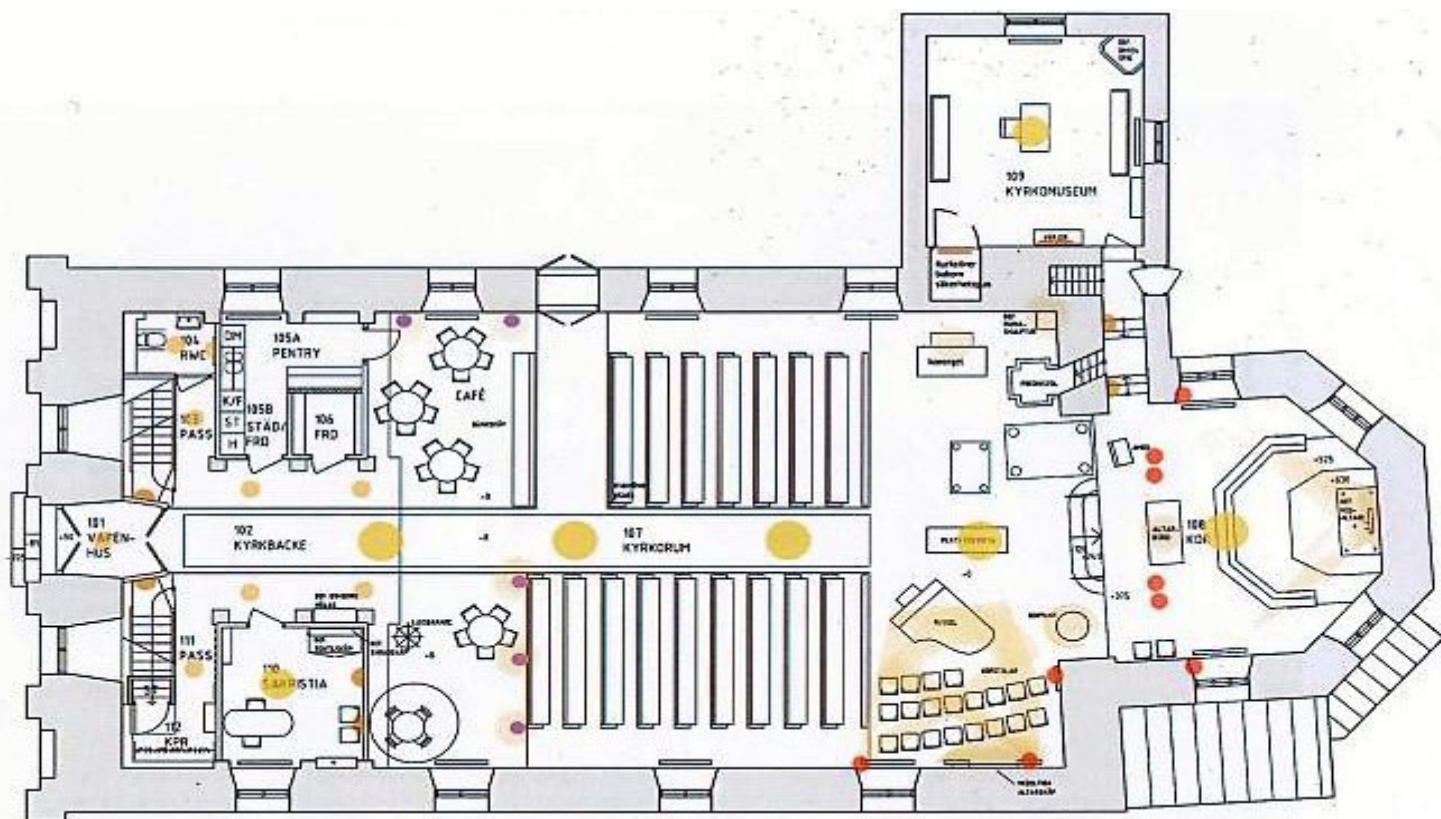
Figur 80. Utsikt mot koret, äldre vykort. Källa: Kringla.

Figur 81. Utsikt mot koret, lägg märke till Mariaskulpturens nya placering.

Figur 82. Slutbesiktning 2020-03-17. Kyrkorummet sett från läktaren.

Figur 83. Planritning över den nyinredda kyrkan med belyningspunkter framtagen av Arkitektur & Byggnadsvård AB.